

ГІПЕРБОРЕЙСЬКЕ ПИТВО

Історія заповзятливої білої людини

серед невідомого народу на березі

Льодовитого океану.

Правдивість Томаса Стівенса можна позначити через невідоме X, а його уява — то уява звичайної людини, піднесена до енного степеня; але й те сказати, що сам він ніколи не допустився ні слова, ані вчинку, якого можна було б назвати просто брехнею. Очевидно, він грався правдою, балансуючи на грані ймовірного, хоч у його оповіданнях усе йшло гладенько. Що він знав Північ, як власну кишеню, ніхто не заперечить. Що він невтомний мисливець і виходив своїми ногами безліч невідомих стежок, ствердять багато самовидців. Про це я й сам знаю і чув від людей, що зустрічали його на різних землях, але здебільшого на межах невідомих країв. Ось Джонсон, колишній агент Компанії Гудзонової затоки в Доусоні; він дав йому притулок у факторії на Лабрадорі, поки його собаки трохи відпочили і можна було рушати далі. Або Мак-Магон, агент Торговельного товариства Аляски, що стрічався з ним у Датч-Гарборі і ще пізніше на далеких островах Алеутської групи. Безперечно, саме він був за провідника в одній із найраніших розвідувальних партій Сполучених Штатів; історія стверджує, що на такій посаді працював він і в компанії "Західна спілка", коли вона хотіла провести телеграф через Аляску та Сибір до Європи. І врешті Джо Ламсон, капітан китолову, що був застряг у кризі біля гирла Макензі, — до нього він не раз приходив на судно по тютюн.

Останнє свідчення розвіває всі сумніви. То напевне був Томас Стівенс, бо він завжди і скрізь шукав тютюну. Ми ще не були приятелями, як я вже навчився, вітаючися з ним одною рукою, простягати йому другу з кисетом. Але того вечора, коли я зустрів його в салуні Джона О'Браєна в

Доусоні, голову йому огортало кільце диму з п'ятдесяти центової сигари, а замість кисета він попросив у мене торбину з золотом. Ми стояли коло столу, де грали у фараона, і Томас одразу ж поставив високу ставку. "П'ятдесят", — сказав він, і круп'є хитнув головою. Він виграв, вернув мені торбину, гукнув, щоб дали йому марку на виграш і потяг мене до ваги, де касир байдуже відважив золотого піску на п'ятдесят доларів.

— Тепер вип'ємо, — сказав він. А біля прилавка, вихиливши склянку, додав: — Нагадує воно мені питво, яке я варив у Татараті. Ні, ви не знаєте цього місця, та й на картах його немає. Воно лежить край Льодовитого океану, за кількасот миль від американського кордону, і всього живе там півтисячі богом забутих душ, що віддаються, женяться, голодують і врешті мруть. Дослідники про гавили їх, і ви їх не знайдете в перепису 1890 року. Якось крига затерла там китоловне судно, проте люди, що зійшли на берег, подалися на південь, і про них більше не було чутки.

— Там ми наварили доброї каші, я та Мусу, — додав він трохи згодом, немов злегка зітхнувши.

Запідозривши, що за цим зітханням крилися великі діла та неймовірні пригоди, я потяг його в куток, поміж рулеткою та покерним столом, і став чекати, поки йому язик розв'яжеться.

— Одне тільки я можу закинути Мусу, — почав він, замислено схиливши голову, — тільки одне-єдине! Мусу — індіанин аж із країни Чіпева, та, на лихо, він нахапався різної всячини із святого письма. Пролітував раз із одним канадцем, що готувався на священика, а тоді втік. Мусу ніколи не бачив, як християнство застосовують у житті, і голова йому набита була казками про подвиги, чудеса, відпущення гріхів та інше, чого він аніяк не розумів. Поза цим він був гарна людина, промітна й у дорозі, й у таборі.

Ми разом пережили багато лиха й ледве трималися на ногах, як причували до Татарату. В хуртовину переходячи через перевал, ми втерляли собак і все своє добро; черева нам позападали, а одіж лахміттям висіла на нас, коли ми добилися до селища. Індіани не дуже здивувалися, бо вже бачили китоловів, — дали нам найгіршу хижу на житло й найгіршу їжу душу закропити. Одразу ж мене вразило як чужинця, що вони лишили нас самих-самісіньких. Але Мусу пояснив мені чому.

— Шаман сік тумтум, — сказав він; це означало, що шаман, себто чаклун, ревниво боявся за свою владу і порадив людям не мати з нами аніяких стосунків. З білих людей він бачив тільки китоловів, але збагнув, що моя раса дужча й мудріша; отож повівся, як поводяться шамани скрізь на світі. І далі ви побачите, що він був недалеко від правди.

— У цих людей, — сказав Мусу, — такий закон: хто їсть м'ясо, той мусить полювати. Ми не здатні, пане, ви і я, володіти зброєю цього краю; не вміємо так, як вони, ані стріляти з лука, ані кидати списа. Тим-то шаман і Тумасук, їхній ватаг, порадившись, ухвалили, що ми будемо помагати жінкам та дітям відносити до селища здобич та прислужувати мисливцям.

— Але ж це несправедливо, — відповів я. — Адже ми з тобою, Мусу, ліпші за цих людей, що блукають у темряві. Та ще нам треба відпочити й набратися сили, бо на південь дорога далека, і кволий не витримає.

— Ми не маємо нічого, — заперечив він, озираючися навкруг на гнилі колоди стін; сморід давньої моржини, що була нам на вечерю, бив йому в ніздрі. — На такій їжі не нагуляєш тіла. В нас нема нічого, крім пляшки з ліками, що втихомирюють біль, а ними не напхаєш порожнього шлунка, отже, треба схилитися під ярмом оцих невір, носити їм дрова та воду. А тут у них є гарні речі, яких нам із вами не мати. О пане, ніколи мій ніс не дурих мене! Він привів мене до потаємних сховищ, поміж пак шкур в їхніх іглах. Добру їжу ці люди позабирали у білих китоловів, і вона трапила до небагатьох рук. Жінка Іпсукук, що живе край селища, поряд з іглу

ватага, має чимало борошна та цукру, а очі сказали мені, що обличчя її вимашчене патокою. А в іглу Тумасука, ватага, є чай — хіба я не бачив, як його жлуктила ота стара свиня? Шаман має барильце вина та дві цеберки чудового курива. А що є в нас? Нічого! Анічогісінько!

Мене так вразила згадка про тютюн, що я нічого не спромігся відповісти.

Тоді Мусу знову порушив мовчанку:

— Тут ще є Тукелікета, дочка великого мисливця й заможної людини. Гарна дівчина, справді красуня.

Поки Мусу хріп, я цілу ніч розмірковував. Не давала мені спокою думка, що тютюн так близько, а я не можу курити його. Таки правду сказав Мусу: в нас не було нічого. Але я зміркував, що треба робити, і вранці сказав йому:

— Пошукай гарненько та здобудь мені кістку зігнену, як гусяча шия, і порожню всередині. А ще походи тихенько й накинй оком, де вони тримають горщики, казанки та інше кухонне начиння. І не забудь, що моя мудрість — мудрість білої людини, тож роби, що я велю тобі, швидко й спритно.

Поки Мусу не було, я поставив посеред іглу жарівню з китовим лоєм, що на ній ми варили собі їжу, і, щоб мати більше місця, повідсував у куток злежані хутра, на яких ми спали. Тоді розібрав рушницю Мусу й поклав собі під рукою цівку з неї, після цього з волокна, що його влітку жінки назбирали на диких рослинах, наробив чимало гнотів. Мусу вернувся з такою кісткою, яку я загадав йому принести, та з новинами, що в іглу Тумасука є на п'ять галонів бідон з-під гасу та великий мідяний казан. Я похвалив його і сказав, що тепер треба чекати до вечора. А десь опівночі я звернувся до нього з такою мовою:

— Слухай, Мусу. Отой ватаг, Тумасук, має мідяний казан і ще бідон з-під гасу. — Я дав індіянинуві шліхтований хвилею морською камінець. — Табір заснув, і зорі вийшли на небо. Іди потихеньку, вповзи до іглу ватага і лусни його добре в пузо цією каменюкою. Хай надія на м'ясо й на тривку їжу додасть сили твоїй руці. Тоді почнеться метушня й галас, і селище схопиться на ноги. Але ти не бійся. В тій метушні сховайся якимось і зникни в нічній темряві серед спантеличених людей. А коли близько тебе буде жінка Іпсукук — та, що маже обличчя патокою, — вдар і її так само, і кожного іншого, що має борошно й підскочить тобі під руку. Тоді й сам зчини галас, немов з болю, зігнись дугою, ламай руки й кричи — мовляв, і тебе цієї ночі не минуло лихо. В такий спосіб здобудемо ми шану й багато майна, барильце з вином, чудове куриво й твою вродливу Тукелікету.

Мусу пішов виконувати доручення, а я терпляче сидів дома і наперед уже відчував смак тютюну в роті. Зненацька в тиші нічній почувся жахливий крик, знялася така веремія, що аж небо сколихнула. Я схопив пляшку з ліками й побіг. У селищі панував гармидер, верещали жінки, всіх опосів страх. Тумасук і жінка Іпсукук качалися по землі з болю, а з ними ще кілька чоловік, і серед них Мусу. Я розштовхав тих, що заважали мені, і приклав пляшку до рота Мусу. Відразу йому полегшало, і він перестав вити. Тоді інші хворі зчинили галас, і собі вимагаючи ліків. Але я повів до них мову, і, перш ніж вони скуштували ліків та видужали, я вже мав од Тумасука мідяний казан і бідон з-під гасу, від жінки Іпсукук цукор та патоку, а від інших послаблених чималий запас борошна. Шаман злісно дивився на людей, що падали мені до ніг, і насилу приховував свій подив. Але я високо тримав голову, Мусу ж, ідучи слідом за мною додому, аж стогнав під вагою здобичі.

Вдома я взявся до праці. У Тумасуковім мідянім казані я змішав три кварта пшеничного борошна з п'ятьма квартами патоки і влив туди води двадцять кварт. Тоді поставив казан побіля жарівні, щоб теє місиво шумувало та міці набиралося. Мусу зметукував, що до чого, й сказав, що я дуже розумний, мудріший навіть за Соломона, прадавнього мудреця, про якого він чув. Бідон з-під гасу я приладнав над жарівнею, до його носика приставив цівку з рушниці, а до неї кістку, схожу на гусячу шию.

Мусу я послав нарубати криги, а сам тим часом з'єднав цівку рушниці з кісткою і обіслав тією кригою середину цівки. З другого кінця цівки, за посудиною з кригою, я підставив чавунного казанка. Коли моє місиво досить зміцніло (а воно стояло, шумуючи, два дні), я сповнив ним бідон з-під гасу й запалив наладнані гноти.

— Тепер усе готове, — сказав я Мусу. — Іди до старшин селища, привітай їх та запроси до мене в іглу, перебути ніч зі мною та богами.

Коли гості почали відхиляти шкіряне запинало на дверях та вповзати до іглу, вариво весело кипіло. Я накладав товченої криги на цівку, а з її кінця капала в чавунний казанок рідина — гуч себто, як ви самі здорові знаєте. Але вони ніколи не бачили такого і тільки боязко хихотіли, коли я вихваляв своє питво. Я помітив заздрість у шаманових очах; отож, скінчивши промову, посадовив його поруч з Тумасуком і жінкою Іпсукук. Тоді дав їм випити. Очі їхні засльозилися, по шлункові розлилося тепло, острах минув, і вони пожадливо попрохали ще. Напоївши їх як слід, я взявся за інших. Тумасук почав вихвалитися, що якось забив полярного ведмедя, і так заповзято вимахував руками, що мало не вбив матириного брата, але на це ніхто не зважав. Жінка Іпсукук почала плакати за сином, що колись давно загинув у зашереті, а шаман чаклував і виголошував пророцтва. На світанку всі вони лежали покотом і міцно спали разом з богами.

Що було далі, й так уже зрозуміло, правда ж? Новина про чудодійне питво швидко ширилася по селищу. Всі один поперед одного вихваляли його. Словами можна переказати тільки десятку частину тих чудес, що воно творило. Полегшувало біль, розгонило сум, викликало згадки про давнину, про померлих та про забуті мрії. То був вогонь, що розходився скрізь у крові й грів, але не спалював. Воно наснажувало серця, розгинало спина та додавало чоловікам відваги. Воно відкривало майбутнє та дарувало видива й робило людей пророками. Воно наснажувало мудрістю і виявляло таємниці. Чари його були безмежні й всевладні, і незабаром усі благали питва, бажаючи спати з богами. Люди приносили найкращі хутра, найдужчих собак, найліпше м'ясо; але я

продавав гуч обережно, тільки тим, хто приносив борошно, патоку та цукор. Ми зібрали такі запаси, що в іглу не було місця їх тримати, і я звелів Мусу задля цього збудувати комору. Не минуло й три дні, як Тумасук збанкрутував. Шаман, що після першої ночі ніколи не впивався, пильно стежив за мною і майже тиждень сидів у нашому іглу. Та через якихось десять днів навіть жінка Іпсукук вичерпала всі свої запаси й пішла додому, ледве ноги волочивши.

Проте Мусу й далі нарікав.

— О пане, — казав він, — ми придбали великі маєтності: патоку, цукор, борошно, але наше житло все одно погане, наша одіж зносилася, і спимо ми на облізливих хутрах. Шлунок мій просить такого м'яса, що не ображає своїм смородом богів, та чаю, що його п'є Тумасук, дуже вабить мене й тютюн шамана Нівака, що має намір знищити нас. Від борошна мене аж нудить уже, я їм скільки хочу цукру й патоки, проте серце Мусу сумує, а ліжко його порожнє...

— Цить, дурню, — відповів я, — ти нічого не тямиш. Не поспішай, трохи пожди, і ми загарбаєм усе. Коли ми захочемо, всього зразу, то візьмемо мало і кінець кінцем не матимем нічого. Ти ще не доріс до мудрості білої людини. Придерж язика й пильнуй, і я покажу тобі, як брати мої діють за морем і як вони збирають собі всі скарби землі. Це те, що зветься "бізнес", а що ти кумекаєш у бізнесі?

Другого дня Мусу прибіг захеканий.

— Ой пане, дивні речі діються в іглу шамана Нівака. Ми пропали, не дістанемо вже ні теплих хутр, ні чудового тютюну, і все через те, що ти збирав патоку та борошно. Іди й сам пересвідчишся, а я поки що попильную варива.

Пішов я до іглу Нівака й побачив, що він і собі зробив куба, вдало копіюючи мій. Він зустрів мене, насилу приховуючи радість. Бо був кмітливий, і сон його з богами у мене в іглу не був твердий.

Проте я не стривожився, бо знав те, що треба було знати, і, вернувшись додому, сказав так Мусу:

— На щастя, цей народ шанує право власності, хоч не знає багато інших законів, заведених у людському суспільстві. Отже, використовуючи їхню повагу до власності, ми з тобою нагуляємо м'яса, та ще й запровадимо у них нові установи, що їх інші люди виробили довгою працею та ціною великих страждань.

Але Мусу не дуже доглунав моїх слів, аж поки прийшов шаман і, люто позираючи на мене та погрожуючи, став вимагати, щоб я продав йому трохи запасів своїх.

— Слухай! — вигукнув він. — У цілому селищі немає більше ні патоки, ні борошна. Ти хитро видурив усе в мого народу за те, що він спав з твоїми богами, і тепер він нічого не має, крім порожнечі в головах, кволості в колінах та згаги, якої не вдовольнити холодною водою. Це не гаразд, і мій голос має вагу поміж них; отже, краще буде, коли ти торгуватимеш зі мною, так само як вони торгували з тобою за патоку й борошно.

І я відповів:

— Ти добре мовив, і мудрість виходить з уст твоїх. Ми будемо торгувати. За борошно й патоку ти даси мені барильце з вином і обидві цеберки тютюну.

Мусу, слухаючи, аж застогнав з подиву, а коли ми сторгувалися й шаман пішов, він став дорікати мені:

— Тепер через твоє божевілля ми справді загинемо! Нівак сам варитиме гуч, і прийде час, що він накаже людям не пити іншого гучу, окрім його власного. Отож ми загинемо, крам наш втратить ціну, а наше іглу погане, і постіль холодна й порожня!

І я відповів:

— Присягаюся тілом вовчим, що ти дурний, дурний був твій батько, і діти будуть дурні, і так до останнього коліна. Краще вже носити на шиї макітру, ніж таку голову, як твоя. Твої очі сліпі на "бізнес", що про нього я тобі стільки товк, і ти не тямиш анічогісінько. Іди ж бо, сину тисячі дурнів, скуштуй гучу, якого наварить Нівак у своєму іглу, і дякуй богам, що в тебе є мудрий білий пан, котрий заопікується тобою. Іди! А коли нап'єшся, вертайся мерщій, щоб я побачив, чи буде чути від тебе хмелем.

Через два дні Нівак прислав нам привітання й запросив до свого іглу. Мусу пішов, а я лишився вдома: сидів прислухаючись, як співав мій куб, і попахкував люлькою, курячи шаманів тютюн, бо не було торгівлі цього вечора й ніхто не завітав до мене, окрім Ангейта, молодого мисливця, що лишився мені вірний. Пізніше вернувся Мусу; він душився сміхом, а в очах йому світився глум.

— Ти велика людина, — сказав він. — Ти велика людина, мій пане, і не осудиш Мусу, твого слугу, що часом виявляє сумнів і не може збагнути твоєї мудрості!

— Що там таке? — запитав я. — Чи ти не перепився? А як інші, чи міцно сплять в іглу шамана Нівака?

— Ні, вони розгнівані й невдоволені, а ватаг Тумасук схопив шамана за горлянку й поклявся кістками предків своїх, що не гляне ніколи на нього. Слухай же! Я увійшов до іглу, вариво кипіло й булькало, а пара йшла гусячою шийкою так само, як у тебе, і так само, охолоджена кригою, капала краплями в горщик. І Нівак почастував нас, але його гуч

не такий, як твій: він не щипав за язик і не викликав сліз. Правду казати, то була вода. Отож ми пили скільки влізе, а проте сиділи сумні, і на серці нам не потеплішало. Нівак розгубився, і хмара насунулася йому на чоло. Він узяв і посадовив Тумасука й Іпсукук окремо й наказав їм пити й пити. І вони пили, пили й пили, а проте були похмурі й незворушні, аж нарешті Тумасук устав розгніваний, назад вимагаючи хутра свої й чай. І Іпсукук теж нарікала верескливим голосом. Та й інші стали вимагати назад те, що поплатили, і зчинилася колотнеча.

— Може, той песький син гадав, що я кит? — почули ми раптом Тумасуків голос. Одкинувши шкіряне запинало, він зайшов до нашого іглу. Обличчя йому аж почорніло з люті, брови насупилися. — Я вщерть повний-повнісінький, як риб'ячий міхур, і ось-ось лусну. Ледве ходжу, такий важкий. Я ще ніколи не пив стільки, а проте очі мої ясні, коліна міцні, а руки дужі.

— Шаман не поклав нас спати з богами, не зумів, — нарікали люди, що входили за ватагом, — тільки в твоєму іглу таке диво буває.

Я посміхався нишком, розносячи гуч, і гості мої веселішали. Річ у тому, що до борошна, проданого Нівакові, я підбавив соди, що її дістав од жінки Іпсукук. То як же могло шумувати вариво, коли сода робила його солодким? Як же шаманів гуч міг бути міцний, коли він не шумував?

Після цього достатки знову потекли до нас без перешкод. Ми зібрали безліч хутра й жіночих виробів, до нас перейшов весь чай ватагів, і м'яса нам приносили без міри. Якось Мусу, щоб розважити мене, переповів, геть усе переплутавши, історію про Йосифа в Єгипті, і після цього в мене виникла чудова ідея. Незабаром уже півплемені працювало, будуючи мені велику комору на м'ясо. Я діставав лев'ячу пайку з того, що вони здобували на полюванні, і ховав до комори. Мусу теж не сидів склавши руки. Він зробив колоду карт з березової кори і навчив Нівака грати. Тукелікетиного батька він теж притяг до карт і невдовзі одружився з дівчиною, а другого дня вселився у шаманове житло, найкраще на все селище. Нівак занепав зовсім, він утратив усе своє майно, барабани з

моржевої шкіри, знаряддя до чаклування — геть усе. Кінець кінцем йому довелося рубати дрова та носити воду Мусу. А Мусу сам став за шамана чи то за головного жерця і з свого перекрученого святого письма сотворив нових богів та почав чаклувати перед новими віттарями.

Я був дуже вдоволений, бо мислив, що воно так і добре — церква й держава мусять іти руч об руч, а я мав свої плани щодо держави. Обставини випадали, як я й передбачав. Від доброго гумору та веселого сміху не лишилося й сліду в селищі. Люди ходили похмурі, зажурені. Раз по раз виникали сварки та бійки, колотнеча не стихала ні вдень ні вночі. Такі ж карти, як у Мусу, поробили собі й мисливці і стали грати поміж собою. Тумасук страшенно набив свою дружину, а брат його матері, обурений, заступивсь і так налупцював того моржевим іклом, аж він почав голосно репетувати серед ночі й осоромився перед людьми. Розваги відбили чоловіків від полювання, і почався голод. Ночі були довгі та темні, а не маючи м'яса, не купиш гучу; люди ремствували на ватага. А мені цього й треба було, і коли голод почав їм дуже вже дошкуляти, я скликав усе селище і повів до них мову, удаючи з себе патріарха, і нагодував голодних. Взяв собі слово й Мусу. Завдяки його виступові і вчинкам своїм, я став ватагом. Мусу, що передавав людям божі веління, помазав мене китовим лоєм, доволі таки незграбно, бо не уявляв собі, як відбувається така церемонія. Отак ми вдвох тлумачили людям нову теорію божественного права королів. На тому святі було багато м'яса та гучу, і людям до вподоби припав новий лад.

Як бачите, голубе, я сидів на високих постах, зодягнений у багряницю, й керував народом. І королював би й далі, коли б не вийшов тютюн, та якби Мусу був дурніший та не такий пройдисвіт. Почалося з того, що він накинув оком на Есанетук, найстаршу дочку Тумасукову, а я був проти цього.

— О брате, — казав він мені, — ти повів мову за введення нових звичаїв серед цих людей, а я прислухався до твоїх слів і набрався мудрості. Тобі боги дали право володарювати, а мені — одружуватися.

Я розсердився, що він пнеться до мене в "брати", і вирішив змусити його до покори. Але Мусу вдався до людю, три дні чаклував, поки привернув усіх на свій бік, а тоді від імені бога благословив полігамію. Проте він був хитрий з біса й обмежував число жінок маєтковим цензом: йому, як заможнішому за всіх, це було вигідно. Я не міг надивуватися з його спритності, хоч ясно було, що успіх запаморочив йому голову і він не вдовольниться, поки не прибере до рук усю владу й не загарбає всі достатки. Його аж розпирало з пихи, він забув, що все завдячує мені, і почав під'їдати мене.

Але цікаво було стежити, як той пройдисвіт на свій лад сприяв еволюції первісної громади. Тепер я, маючи право монополії на гуч, діставав прибутки, якими більше не ділився з ним. Отже, Мусу, обміркувавши все, запровадив систему церковних податків. Він обклав десятиною людей, розводячись про "первістків ситеньких" і таке інше та посилаючись на біблійні історії, що він їх перекрутив, аби потвердити своє право. Навіть і на це я змовчав, але коли він почав заводити щось на кшталт прибуткового податку, я повстав, і по-дурному, бо цього йому й треба було. Він удався до людей, а ті, заздрячи на моє чимале добро та самі дуже вже оподатковані, підтримали його. "Чого ми платимо, а ти ні? — питали вони. — Хіба не голос божий говорить устами Мусу-шамана?" Отже, я поступився, але відразу підняв ціну на гуч. І що ж ви гадаєте? Він теж відразу підвищив мені податок.

Так почалась одверта війна. Я став захищати спадкові права Нівака й Тумасука, але Мусу й тут перехитрував мене: він створив духівництво і подавав їм обом високі посади. Йому треба було втримати владу, і він удавався до таких самих засобів, як багато хто вдавався до нього. Тут моя помилка. Мені треба було стати за шамана, а його зробити ватагом; але я побачив це занадто пізно і в змаганні духовної й цивільної влади мав зазнати поразки. Зчинилася велика суперечка, але врешті перевага виявилася на його боці. Люди пригадали, що він мене помазав, отже, їм стало ясно, що джерело моєї влади ховалося не в мені, а в Мусу. Лиш кілька чоловік зосталося зі мною, і між них найвірніший Ангейт; тим

часом Мусу верховодив народною партією і пускав чутки навкруги, ніби я маю намір скинути його й настановити своїх вельми нечесних богів.

І тут розумний пройдисвіт випередив мене, бо саме так я й мав намір учинити — відмовитися від королівської влади і змагатися з ним духовною зброєю. Отож він залякував людей беззаконством моїх богів, особливо одного, якого називав "Біз-Нес", і знищив мій план у зародку.

Саме в той час припала мені до вподоби наймолодша дочка Тумасукова, Кукту, і я їй сподобався також. Я посватався, проте колишній ватаг, хоч і прийняв викуп за дівчину, твердо відмовив мені — мовляв, вона теж обіцяна Мусу. Це вже було занадто, і я ладен був піти до індіянину в іглу й задушити його голірuch, але вчасно пригадав, що тютюн у селищі ось-ось кінчається, і пішов додому, сміючись. Другого дня Мусу знову чаклував і, перекрутивши притчу про хлібини та рибу, зробив із неї своє власне пророкування, недвозначно натякаючи на запаси м'яса в моїх коморах. Інші теж зрозуміли його, а що він не спонукав мисливців іти на лови, то вони сиділи дома і майже ніхто не приносив до селища ні ведмедів, ані оленів.

А я мав свій план, тим паче, що не тільки тютюн, але й борошно та патока кінчалися. Ще я вважав за свій обов'язок довести мудрість білої людини і добре провчити Мусу — дуже-бо вже запишався він владою, що я йому дав. Отож тієї ночі я подався до комор із м'ясом і попрацював там-таки добряче; другого дня помітно стало, що всі собаки в селищі були якісь ледачі. Ніхто не запідозрив нічого, а я те саме робив щоночі; собаки дедалі гладшали, люди ж усе худли й худли. Вони ремствували й вимагали, щоб пророцтво збулось, але Мусу стримував їх, вичікуючи, поки голод ще дужче їм допече. Він і гадки не мав аж до останку, що я таке втяв із м'ясом і спорожнив комори.

Коли все було готове, я послав до селища Ангейта та інших вірних мені людей, яких потай годував, скликати громаду. Усе плем'я зійшлося на втоптаному майдані перед моїм іглу: комори, де було раніше м'ясо, стриміли на палях позад нього. Прийшов і Мусу, став у середині кола,

певний, що я щось намислив зробити, і приготувався відразу ж знищити мене. Але я підвівся і поштиво привітав його перед усіма.

— О Мусу, благословенний богом, — почав я, — ти, напевне, дивуєшся, навіщо я скликав людей, і, напевне, після стількох дурниць, що я накоїв, чекаєш необачних слів і необачних вчинків. Ні, цього не буде! Сказано ж бо, кого боги хочуть знищити, того спершу зводять з глузду. І справді я збожеволів. Я йшов проти твоєї волі, глумився з твоєї влади й чинив лихі та необачні вчинки. Але цієї ночі мені явився бог, і я зрозумів, який гріховний був мій шлях. Ти ж стоїш перед мене, немов осяйна зірка, з променистим чолом, і я збагнув серцем велич твою. Мені все стало видно, як на долоні. Я знаю, що ти розмовляєш із богами, і коли ти говориш, вони слухають тебе. І я згадав, що всі мої добрі вчинки зроблено з ласки богів та ласки Мусу.

Так, діти мої, — вигукнув я, звертаючись до людей, — все те, що я зробив добре й справедливе, зроблено за порадою Мусу. Коли я слухався його, мені велося гаразд, коли ж затуляв вуха свої й чинив, як веліла глупота моя, — все йшло на зле. За його порадою зробив я запас м'яса і в лиху годину годував голодних. З його ласки я став за ватага. А на що я використав свою владу? Признаюся чесно: ні на що. Голова мені запаморочилась від влади, я вважав себе більшим за Мусу, і бачите — доскочив біди. Моя влада була немудра, й боги розгнівалися. Вас прикрутив голод, у матерів висхли груди, маленькі діти плачуть безугаву ночами. А я, що мав серце проти Мусу, не знаю тепер, що діяти і звідки здобути їжі.

На це вони, всміхаючись, хитали головами й перешіптувалися, і я здогадався, що мова йде про хлібини й рибу, Я квапливо повів далі:

— Тепер я пересвідчився, що я дурний і ні на що не здатний, а Мусу має силу та розум. І тепер, прозрівши, я каюся й хочу виправити зло. Я кинув несправедним оком на Кукту, і що ж — вона дісталася Мусу. Проте вона моя, бо ж я заплатив Тумасукові крамом за неї. Але я не вартий її, і вона піде з іглу свого батька до іглу Мусу. Місяць меркне, коли сяє

сонце. Хай Тумасукові лишиться крам за дівчину, а вона дурно припаде Мусу, тому що боги його призначили їй за пана.

І ще я користувався нерозумно з достатків своїх і гнітив вас, діти мої, тому дарую бідон з-під гасу Мусу, і кістку, і цівку, й мідяний казан. Отож я не зможу збирати більше статків, і коли ви хотітимете гучу, він задовольнить ваше бажання, не грабуючи вас. Бо він велика людина, і боги говорять його устами.

Серце моє розм'якло, і я каюся, що такий був безтямний. Я дурень і син дурня; я невірник нікчемного бога Біз-Нес, я знаю, що ваші шлунки порожні і не можу їх наповнити, то невже ж мені бути ватагом і сидіти вище за нього та панувати, підкопуючись під нього? Невже мені й далі чинити лихо? Мусу — шаман і має мудрість надлюдську, отже, він зможе бути добрим і справедливим ватагом. Тому я зрікаюся влади й передаю її Мусу, бо тільки він знає, як вас нагодувати тепер, коли в селищі немає м'яса.

Люди заплескали в долоні й загукали: "Клоше! Клоше!", що означає "добре". Я бачив подив у занепокоєних очах Мусу, бо він не розумів, куди я гну, і боявся мудрості білої людини. Я пішов назустріч усім його бажанням, ба навіть випередив деякі, і він тямив, що тепер, коли я зрікся всієї влади, не час під'юджувати народ проти мене.

Перше ніж натовп розійшовся, я оповістив, що хоч куб і подаровано Мусу, але гуч я віддаю людям. Мусу спробував заборонити це, бо досі ми пильнували, щоб усі зразу не напивалися, але люди гукали: "Клоше! Клоше!" і влаштували собі свято в мене перед дверима. І поки вони галасували, бо питво вдарило їм у голови, я радився з Ангейтом та іншими, що трималися мене. Я сказав їм, що треба робити й що вони мають казати. Тоді непомітно пішов до лісу, де стояло двоє санок, добре навантажених, із запрягами необгодованих собак. Саме починалася весна, і краще було вирушити на південь, поки сніг ще вкривала ожеледь. До того ж у мене скінчився тютюн. У лісі я став собі спокійно чекати, бо нічого було боятися. Якби вони й рушили слідом за мною, то

не наздогнали б, бо їхні собаки були надто обгодовані, а самі вони дуже кволі. Та я й знав, яка там почнеться метушня, адже я сам доклав до неї рук.

Коли це прибігає один з моїх прихильників, а тоді другий.

— О пане, — кричав перший, засапавшись, — у селищі велике заворушення, люди розгублені, нічого не тямлять. Усі перепилися, лаються, а дехто натяга вже лука. Ніколи ще не було в нас такого заколоту.

А другий сказав:

— Я зробив, як ти звелів, пане, я нашіптував слухні слова до вуха тим, хто прагне їх почути, і збудив згадки про давні часи. Жінка Іпсукук нарікає на свою убогість, жалкує за колишніми достатками. А Тумасук вважає себе знов за ватага. Люди ж голодні й розлючено метушаться.

А третій додав:

— Нівак поперекидав вівтарі Мусу й чаклує вже перед давніми богами, вшанованими від часу. Інші люди пригадують достатки, що легковажно розтринькали на трунок. А Есанетук з ревнощів побилася з Кукту й зчинила великий галас. Далі, бо ж вони все-таки дочки однієї матері, обидві накинулися на Тукелікету, тоді всі три, мов буря, напали на Мусу з усіх боків, вигнали з іглу, і люди глузували з нього. Бо чоловік, що не може дати ладу своїм жінкам, — дурень.

Тоді прийшов Ангейт:

— Велике лихо впало на голову Мусу, о пане, бо я підбив людей, і вони прийшли до Мусу, кажучи, що голодні, й вимагали, аби збулося пророцтво. І почали кричати: "М'яса! М'яса!" Мусу зацитькав на своїх жінок, що були п'яні й не тямлися з гніву, і повів плем'я до твоїх комор.

Він звелів чоловікам відчинити їх і наїдатися досхочу. Та ба, комори виявилися порожні. М'яса не було. Люди понімили з жаху, і серед мертвої мовчанки я подав свій голос: "О Мусу, де ж м'ясо? Що воно там було — ми знаємо. Хіба ми не полювали й не носили з ловів його сюди? Коли ти скажеш, що одна людина поїла його, це буде брехня, проте тут нема ні шматочка. Де ж воно, Мусу? Ти розмовляєш з богами. Де ж м'ясо?" І люди гукали: "Ти розмовляєш з богами. Де ж м'ясо?" І всі злякано перешіптувалися між собою. Я ходив поміж них і розповідав їм про незбагненні речі, про мерців, що приходять і зникають, немов тіні, та роблять лихі вчинки, аж усі заголосили з переляку і збилися вкупу, немов діти, темрявою наполохані. Нівак повів до них мову, складаючи все лихо, що сталося їм, на Мусу. Коли він скінчив, зчинилася метушня, і вони схопили списи, моржеві ікла, кілки та почали збирати каміння на березі. Але Мусу втік додому, і тому, що він не пив гучу, вони не могли піймати його, а тільки спотикалися й заважали один одному. І досі ще вони виють коло його іглу, а жінки Мусу — всередині, і через той вереск не чути його голосу.

— О Ангейте, ти зробив добре, — похвалив я його. — Тепер візьми ці порожні санки й нагодованих собак і швиденько їдь до іглу Мусу. І, перше ніж п'яні люди второпають що до чого, кинь його в санки, й вези сюди.

Чекаючи на Мусу, я давав добрі поради своїм прихильникам, а тим часом вернувся Ангейт. Мусу був на санках, і подряпане обличчя свідчило, що жінки добре налупцювали його. Він скотився з санок і, плачучи, впав мені до ніг.

— О пане, ти пробачиш Мусу, раба твого, за тее зло, що він накоїв! Ти велика людина і помилуєш мене!

— Зви мене братом, Мусу, зви мене братом, — поглузував я, носакком мокасіна піднімаючи його на ноги. — Тепер ти будеш коритися мені?

— Так, пане, — пхикав він, — завжди.

— Тоді лягай поперек санок. — Я взяв у праву руку батога. — Лягай долілиць. І хутенько, бо ми вирушаємо сьогодні в дорогу на південь.

І коли він уместивсь, я почав хрестити його батогом, вичитуючи за кожним ударом кривди, мені заподіяні.

— Це за непослух взагалі — лась! А це за неслухняність зокрема — лась, лась! Це за Есанетук! А це тобі на порятунок твоєї душі! А це за те, що ти підкопувавсь під мене! Це за Кукту! А це за богом дані права! А це за первістків ситеньких! Це ж тобі за прибутковий податок, за твої хлібини та рибу! А це за всю твою неслухняність! А це, наостанці, щоб ти віднині мався на бачності й розуму не втрачав! А тепер не пхикай і підводься! Прив'язуй лижви і гайда вперед прокладати слід собакам. Ну, рушаймо! Мерщій!

Томас Стівенс тихенько посміхнувся сам до себе, запалюючи п'яту сигару й пускаючи кучеряві калачики диму до стелі.

— А як же люди з Татарату? — спитав я. — Мабуть, жорстоко було кинути їх на певний голод?

Він засміявся й відповів, попахкуючи сигарою:

— Хіба в них не лишилося гладких собак?